

BOG U HRVATSKIM FRAZEMIMA

Ágnes Zsifkovics-Mándity

(Mándityné Zsifkovics Ágnes, Miroslav Krleža Horvát Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon, Pécs, zsifi69@gmail.com)

1. O frazemima općenito

Od svih postojećih područja jezikoslovlja sistematizirajuća obrada frazeologije je najteža zadaća, budući da je frazeologija ono područje jezikoslovlja koje se najbrže i najhirovitije razvija. Njezina zanimljivost je upravo u tome što nam ona sama služi s takvim jedinicama (frazemima), sastavljenim od više članova, koje nešto znače, ali zašto su te jedinice formulirane baš tako kako jesu, možda nikada nećemo uspjeti razotkriti.

Najvažnija obilježja frazema jesu stabilnost, cjelovitost, neraščlanjivost i strogi redoslijed njihovih članova koji se nalaze u čvrstoj međusobnoj svezi, i samo u iznimnim slučajevima se poneki od tih članova daju zamijeniti odgovarajućim sinonimima ili drugim semantički bliskim riječima.

1.1. Prema klasifikaciji J. Melvinger (1989) frazemi se prema svome podrijetlu mogu podijeliti u dvije temeljne skupine: prvu skupinu čine iskonski hrvatski frazemi koji su naslijeđeni iz ranijih razdoblja jezičnoga razvoja, dok drugu skupinu čine frazemi posuđeni iz drugih jezika. Obadvije skupine se mogu dalje raščlanjivati na podskupine, pa se tako iskonski hrvatski frazemi razlikuju prema kronološkim kriterijima na sljedeće:

a) frazemi iz indoeuropskoga prajezika (najstariji frazemi koji postoje i u drugim, neslavenskim indoeuropskim jezicima – npr. *umrijeti svojom smrću*),

b) frazemi iz praslavenskoga jezika (frazemi koji postoje i u drugim slavenskim jezicima – npr. *ni crno ispod nokta*),

c) frazemi iz povijesnoga razdoblja hrvatskoga jezika (frazemi koji potječu iz razdoblja samostalnog razvoja hrvatskoga jezika, a njihovi ekvivalenti ne postoje u drugim slavenskim jezicima – npr. *za Kulina bana*).

Iz drugih jezika posuđeni frazemi mogu biti izravne posuđenice koje u hrvatski jezik dolaze izravno, bez prevođenja najčešće iz zapadnoeuropskih jezika u grafijski neprilagođenom (npr. poznata izreka J. Caesara: *Alea iacta est*) ili prilagođenom obliku (npr. *vikend*), ili pak frazeološki kalkovi tj. frazemi koji su s nekog drugog jezika doslovno prevedeni.

1.2. U klasifikaciji frazema koja se odnosi na njihovu formalnu strukturu, većina jezikoslovaca se slaže u tome da su dvije temeljne vrste frazema frazemi sa strukturom rečenice, koji se dijele na komunikacijske i nominacijske frazeme te frazemi sa strukturom sintagme. Ima, međutim, i takvih stručnjaka, kao što je pri-

mjerice L. Hadrovics (1995) koji osim frazema rečenica i frazema sintagmi govori i o frazemu riječi kao posebnoj kategoriji, a osim narečenih on navodi još i slikovit govor i opisivanje, te poslovice i njihove fragmente, odnosno frazeme posuđenice iz tuđih jezika kao posebne kategorije. U svome radu u kojem ću pokušati obraditi hrvatske frazeme s leksemom *bog*, ja ću se držati prve podjele.

2. *Bog* u hrvatskim frazemima

2.1. Proučavajući frazeološke rječnike ustanovila sam kako je velik broj hrvatskih frazema koji sadrže leksem *bog*. U novom *Hrvatskom frazeološkom rječniku* (Menac–Fink–Arsovski–Venturin 2003) nalazi se dvadeset i devet frazema pod natuknicom *bog*, što znači zavidno treće mjesto među najčešće zastupljenim frazemima, podijeljeno s natuknicom *noga* pod kojom također ima dvadeset i devet frazema. Samo pod dvjema natuknicama se može naći više frazema, a to su *ruka* sa po šezdeset i tri frazema te *glava* sa po pedeset frazema. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić 1982) sadrži devedeset i četiri frazema pod natuknicom *bog*, ali toj zavidnoj brojci trebamo dodati da je ona itekako varljiva, budući da Matešićev rječnik navodi i varijantne frazeme kao zasebne. Izneadaujuća je činjenica da i rječnici čija prvenstvena zadaća nije ulaženje u pojedine lingvističke discipline, primjerice frazeologije, donose velik broj frazema pod natuknicom *bog*. Tako na primjer *Rječnik hrvatskoga jezika* V. Anića (1991) donosi dvadeset i četiri, a *Rječnik hrvatskoga jezika* urednika J. Šonje (2000) donosi dvadeset i osam frazema pod natuknicom *bog*, dakle približno isti broj kao i sam *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić 1982).

Ta velika učestalost u uporabi frazema s leksemom *bog*, kao i jedno od mogućih objašnjenja te pojave – naime da je uzrok te velike učestalosti u religioznosti hrvatskoga čovjeka –, navelo me da nešto dublje analiziram te frazeme.

2.2. Klasična podjela frazema prema njihovoj formalnoj strukturi razlikuje dva osnovna tipa frazema: frazeme rečenice i frazeme sintagme.

Iako u svim jezicima, pa tako i u hrvatskome, frazemi sintagme čine najbrojniju skupinu cjelokupnog frazeološkog blaga (Melvinger 1989), ta konstatacija ne važi za frazeme s leksemom *bog*, naime u svim rječnicima koje sam proučavala, više od polovice frazema ima formalno ustrojstvo rečenice. Najnoviji *Hrvatski frazeološki rječnik* (Menac–Fink–Arsovski–Venturin 2003) sadrži 20 frazema rečenica od ukupnih 29, Matešićev frazeološki rječnik 53 od ukupnih 94, *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika* (Kašić–Petrović 1983) 24 od 38, dok Anićev rječnik raspolaže sa 20 frazema rečenica od ukupnih 24, a *Rječnik hrvatskoga jezika* (Šonje 2000) grupe autora 21 frazem rečenicu od ukupnih 28.

Frazemi rečenice prema svome značenju mogu biti komunikacijski ili nominacijski. Komunikacijski frazemi rečenice služe za prenošenje potpune obavijesti kao npr.: *bacati se kamenjem u (na) Boga* ‘žaliti se bez ikakva razloga, griješiti žaleći se stalno na nešto bez razloga’, *Bog bi ga znao* ‘ne zna se’, *Bog te pitaj*

(pita) *kada* 'ne zna se kada', *dobit ćeš ti svoga Boga* 'platit ćeš ti to što radiš', *koji ti je bog* 'što ti je?', što se s tobom događa?', *moj Bog i njegov Bog ne mogu zajedno* 'ne slažemo se'.

Nominacijskih frazema rečenica s leksemom *bog* u hrvatskome jeziku ima u znatno manjem broju, npr.: *kad je Bog po zemlji hodao* (*hodio*) 'vrlo davno, u staro vrijeme', *gdje je bog (vrag) rekao laku noć* 'veoma daleko, u zabačenom/zabitoj kraju/mjestu', *kako je koga Bog stvorio* 'onakav kakav je netko od rođenja, tj. gol', *krasti Bogu (od Boga) dane* 'dangubiti, ljenčariti, besposličiti', *otići bogu na istinu (račun)* 'umrijeti'.

Frazemi sintagme raspolažu s formalnom strukturom sintagme i kao takvi mogu biti samo nominacijski frazemi što znači da se u rečenici ponašaju kao pojedini rečenični dijelovi. Prema mojim istraživanjima među frazemima s leksemom *bog* najmanji je broj frazema sintagmi. Npr.: *bog bogova* '1. izvrstan, odličan, izvanredan, sjajan; 2. izvrsno, odlično, izvanredno, sjajno; 3. svemoćan čovjek, sila nad silama', *bog i batina* 'osoba koja vodi glavnu riječ; osoba koja odlučuje, osoba koje se svi pribojavaju', *bog i bogme* 'uistinu, doista, stvarno', *za bogove* 'odličan, izvrstan, izvanredan, lijep'.

2.3. Budući da frazemi sintagme imaju ulogu rečeničnog člana i ponašaju se kao njihovi ekvivalenti, podložni su morfološko-sintaktičkoj klasifikaciji. Sintaktička uloga svakoga frazema ovisi o njegovom značenju, na temelju kojega se svaki frazem može svrstati u neku vrstu riječi. S obzirom na to, nominacijski frazemi sintagme mogu se podijeliti na sljedeće podvrste: a) imenički frazemi sintagme, b) pridjevski frazemi sintagme, c) priložni frazemi sintagme, d) glagolski frazemi sintagme.

Pojedini stručnjaci razlikuju još i prijedložne, zamjeničke, usklične i modalne frazeme, ali uzmemo li u obzir da posljednje dvije kategorije imaju značenje rečenice (npr. *i (pa) bog!* 'i gotovo, i ništa više! i gotova stvar!'), njih slobodno možemo ubrajati među komunikacijske frazeme, a prijedložni i zamjenički frazemi su pak vrlo rijetki.

a) Analizirajući **imeničke frazeme sintagme** s punoznačnicom *bog* s obzirom na njihovu sintaktičku strukturu, otkrila sam sljedeće tipove:

- 1) imenica + imenički atribut u genitivu: *bog bogova* '1. izvrstan, odličan, izvanredan, sjajan; 2. izvrsno, odlično, izvanredno, sjajno; 3. svemoćan čovjek, sila nad silama', *hrana bogova* 'vrlo dobro jelo';
- 2) imenica + veznik + imenica: *bog i batina* 'osoba koja vodi glavnu riječ; osoba koja odlučuje, osoba koje se svi pribojavaju';
- 3) zamjenički atribut + imenica: *neki bog* 'nešto, nepoznata, neodređena stvar'.

b) **Pridjevski frazemi sintagme** se najčešće pojavljuju u rečenici u ulozi atributa. Jezgra njihove formalne strukture je obično pridjev koji je u vezi s drugim pridjevom ili prijedložnim padežnim izrazom, ali u obzir dolaze i poredbene strukture. Osnovni tipovi su sljedeći:

- 1) imenica + prijedložni izraz: *milina u boga* 'divno, savršeno';
- 2) imenica + glagol u infinitivu: bogu je plakati 'žalosno, u lošem stanju';
- 3) *kao* + imenica + (veznik) + (imenica): *ko bog* 'odličan, izvrstan, izvanredan, sjajan', *kao bog i šeširdžija* 'neusporedivi, sasvim različiti, posve drugačiji';
- 4) prijedlog + imenica: *za bogove* 'odličan, izvrstan, izvanredan, lijep'.

c) Budući da **priložni frazemi** imaju ulogu priložne oznake u rečenici, u sintaktičkoj jezgri priložnih frazema najčešće se nalazi imenica kao punoznačnica koja se nikada ne sklanja već se pojavljuje u zadanom padežnom obliku. Priložni nominacijski frazemi se dijele na sljedeće podvrste:

- 1) imenica + veznik + imenica: *bog i bogme* 'uistinu, doista, stvarno', *bog i duša* 'doista, zaista, svakako, pravo govoreći';
- 2) imenica + prijedložni izraz: *divota u boga* 'divno, savršeno';
- 3) imenica + glagol: *Bože sačuvaj* 'nipošto, nikako', *(i) Bože pomози* 'kako tako, još nekako';
- 4) glagol + imenica: *ubij Bože* 'vrlo loše, ispod svake kritike, ne može biti gore', *žali Bože* 'šteta, uzalud';
- 5) prijedložni izraz + imenica: *na pravdi boga* 'nevino, bez ikakve krivnje', *na silu boga* 'nepravedno, bez pravoga razloga, silom';
- 6) *ni* + prijedlog + pridjev + imenica: *ni za živa boga* 'ni po koju cijenu, ni u kom slučaju, nikako';
- 7) *ni* + imenica + pridjev: *ni boga jokinoga (jokina)* 'nimalo, baš ništa';
- 8) prilog/zamjenica + prijedlog + (pridjev) + imenica: *ništa pod (milim) bogom* 'baš ništa, nikako, nimalo';
- 9) prijedlog + imenica + veznik + imenica: *pred Bogom i ljudima* 'pred svima, javno, otvoreno, iskreno'.

d) Od svih frazema sintagmi **glagolski frazemi sintagme** su najrazvijeniji tipovi nominacijskih frazema koji se u rečenici pojavljuju u ulozi predikata. Njihova sintaktička struktura je vrlo različita, budući da se glagolski član tih frazema može kombinirati s imeničkim, pridjevskim i priložnim skupinama, kao i s drugim glagolom (Melvinger 1989).

Od hrvatskih glagolskih frazema s leksemom *bog* pronašla sam glagolske frazeme sintagme samo s imeničkom osnovnom komponentom, dok frazema sintagmi s pridjevskom ili nekom drugom komponentom uopće nisam našla.

Glagolski frazemi s imeničkom komponentom imaju sljedeću strukturu:

- 1) glagol + sama imenica + (prijedložni padežni izraz): *prebiti (ubiti) boga (u komu)* 'jako istući, prebiti koga', *gledati boga (u komu)* 'diviti se komu, mnogo/pretjerano držati do koga', *kumiti (koga) Bogom* 'zaklinjati, preklinjati, usrdno moliti koga', *praviti boga (od koga)* 'obožavati koga, pretjerano cijeniti koga, diviti se komu', *nazivati (nazvati) Boga* 'pozdravljati/pozdraviti koga božjim imenom (pri susretu)', *pitaj boga* 'neizvjesno je, ne zna se', *primiti Boga* 'otpozdravljati', *ski-*

dati (sve) bogove/svece (s neba) 'jako psovati', *uhvatiti Boga za bradu* 'postići što veliko';

2) glagol + imenica + padežni izraz: *uzeo Bog ušur* 'ne biti normalan';

3) glagol + (prijedložni izraz) + *kao* + (prijedlog) + imenica: *gledati (u) koga kao (u) boga* 'zadivljeno gledati/promatrati koga';

4) (veznik) + imenica + (padežni izraz) + glagol: *(i) Bog je (koga) zaboravio* 'biti/ostati napušten od svih, biti posve zaboravljen';

5) glagol + (padežni izraz) + *kao* + imenica: *moliti (koga) kao boga* 'preklinjati/zaklinjati koga';

6) glagol + *kao* + pridjev + imenica: *uživati (živjeti) kao mali Bog* 'živjeti sjajno, ugodno, lijepo, lagodno', *stajati kao drveni bog* 'ukočeno se držati';

7) glagol + prijedlog + imenica: *pomiriti se s Bogom* 'ispovijediti se', *popeti se do Boga* 'postići/dostići što posebno/veliko';

8) glagol + (padežni izraz) + prijedlog + (pridjev) + imenica: *pustiti (koga) s (milim) bogom* 'ostaviti koga na miru, ostaviti koga da radi što hoće'.

2.4. Budući da frazemi u hrvatski standardni jezik ulaze u različitim funkcionalno ravnopravnim oblicima, na razini izraza postoji nekoliko varijanti jednog te istog frazema koje se nazivaju frazemskim inačicama ili varijantama (Samarđžija 1995). U slučaju hrvatskih frazema s leksemom *bog* postoje frazemske inačice s obzirom na:

a) glasovnu strukturu: *ni boga jokinoga (jokina)* 'nimalo, baš ništa', *ni daj Bože (Bog)* 'ni izbliza, daleko od toga, nikako';

b) morfološki broj: *bogu iza leđa (za leđima)* 'vrlo daleko, u zabačenom kraju', *moli (molite) Boga* 'budi/budite sretan/sretni, zahvalni i sl.';

c) početni morfem (prefiks) u glagola: *prebiti (ubiti) boga (u komu)* 'jako istući, prebiti koga';

d) glagolski vid: *dati (predati) Bogu dušu* 'umrijeti', *ići (otići, poći) Bogu na istinu* 'umrijeti', *kad je Bog po zemlji hodao (hodio)* 'vrlo davno, u staro vrijeme', *nazivati (nazvati) Boga* 'pozdravljati/pozdraviti koga božjim imenom (pri susretu)';

e) glagolsku rekciju: *bacati se kamenjem u (na) Boga* 'žaliti se bez ikakva razloga, griješiti žaleći se stalno na nešto bez razloga', *krasti Bogu (od Boga) dane* 'dangubiti, ljenčariti, besposličiti';

f) modalnost: *bog te pitaj (pita) kada* 'ne zna se kada', *sam Bog zna (bi ga znao)* 'ne zna se, nitko ne zna';

g) broj komponenata (tzv. fakultativni članovi): *skidati (sve) bogove/svece (s neba)* 'jako psovati';

h) pojedine leksičke komponente: *gdje je bog (vrag) rekao laku noć* 'veoma daleko, u zabačenom/zabitoj kraju/mjestu', *otići bogu na istinu (račun)* 'umrijeti', *Bog sveti (jedan, sam, dragi) zna* 'ne zna se, nepoznato je', *uživati (živjeti) kao mali Bog* 'živjeti sjajno, ugodno, lijepo, lagodno'.

Svojim sam radom pokušala približiti slojevitost, šarolikost i raznovrsnost frazeoloških jedinica koje je L. Hadrovics (1995: 25) nazvao “cvjetovima našega jezika koji žive u zajedništvu s neutralnim zelenilom svakodnevne uporabe jezika”¹ i koji nam svakodnevni jezik čine mnogo probranijim i življim.

LITERATURA

- Anić, V. 1991, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Hadrovics, L. 1995, *Magyar frazeológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kašić, J. – Petrović, V. 1983, *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Matešić, J. 1982, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Melvinger, J. 1989, *Leksikologija*. Osijek: Pedagoški fakultet.
- Menac, A. – Fink-Arsovski, Ž. – Venturin, R. 2003, *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Šonje, J. 2000, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.
- Samardžija, M. 1995, *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga.

¹ Hadrovićev citat donosim u svojem prijevodu – Á. Zs.-M.